

A l'entorn de les torres d'aigua

Carlota Giménez
Juanjo Fernández

El recorregut de la mina entra subterràniament pel carrer de la Plana i consta documentalment que aquesta torre de distribució donava aigua a veïns de cases del carrer de la Plana, sobretot. També a veïns dels carrers Alt de Mariner, Crehuet i baixada de la Plana, entre d'altres. Lògicament eren aquelles cases més a la vora de la torre d'aigua donat que havien de fer-la arribar mitjançant una canonada a partir d'allà. De seguida que es va posar en funcionament la mina els usuaris van començar a sol·licitar el subministrament d'un quart, mitja, 1, 2 o més plomes d'aigua. En les llistes d'usuaris es fa constar que la ploma d'aigua equivalia a 2.215,38 litres cada 24 hores. Aquesta mesura d'aigua tenia diverses capacitats segons el lloc.

Imatge antiga del local de la Cooperativa de la Vanguardia Obrera d'Horta

llogar bugaderes per abastar més feina. Va comprar mitja ploma d'aigua de la mina de can Travi per tenir prou aigua per rentar la roba.

Més endavant l'Antonieta viuda d'un primer matrimoni es va casar amb Josep Campmany i Ginesta. Es van dedicar a la cria de cabres per a la venda de llet. Va morir l'Antonieta el 1922 i el marit vidu es

En aquests moments no sabem del cert la quantitat d'usuaris que hi ha hagut en aquests gairebé 160 anys

va casar amb Maria Corominas Cladellas. El 1932 can Densi era una casa de pagès pròspera que tenia més de cent cabres. A la guerra i a la postguerra, com a tot arreu, això es va capgirar. El ramat va pràcticament desaparèixer i van haver de buscar d'altres formes per guanyar-se la vida. Existeix encara la casa però amb el terreny completament transformat.

■ **La Cooperativa de la Vanguardia Obrera** (al carrer de la Plana, 10) era una entitat que ocupava tot l'edifici que feia cantonada amb la baixada de Rivero. A partir de la fundació el 1894 per part de Miquel Brunat i Josep Magrans es va començar a bastir el que seria la constitució de la Cooperativa l'any 1933. El 1909 es va obtenir una ploma d'aigua per la quantitat de 2.500 pessetes.⁽²⁾

Per ser-ne soci calia ser obrer, viure d'un jornal. Els objectius principals eren fomentar la cultura des de tots els vessants. Va ser molt important l'escola dirigida als fills dels obrers, que estava situada a la planta superior junt amb el saló de cafè, la sala de teatre i la sala de festes. A la planta baixa hi havia un economat on s'hi venien tota mena de productes, des de calçat i roba fins a queviures.

■ **Fàbrica de pells can Castañer.** Al mateix carrer de la Plana dels números 7 al 9, cantonada baixada de la Plana, hi havia la fàbrica de pells de can Castañer⁽³⁾. Aquesta indústria necessitava de molta aigua i segons informacions consultades tenien subministrament d'una ploma d'aigua de la mina de can Travi. Tenien molt a la vora la primera torre de distribució i potser es van instal·lar allà per això. El 1917 Francesc Castañer i Royo va fundar la fàbrica. La va heretar el seu fill Joan Castañer, nascut el 1910. Casat amb Soledad

jaçant testimonis o històries ja recollides. On hi hagi poca informació és perquè de moment no en tenim més.

Torre d'aigua del carrer de la Plana

■ **Can Densi**, al carrer de la Plana, 28, n'era un. Segons Mingo Borràs⁽¹⁾, Gaudenci Guillami i Suñé (Densi) era un pròsper propietari d'una bòbila que es guanyava molt bé la vida. Per circumstàncies familiars vivia amb ell la seva neta Antonieta, que era bugadera. El 1866 va comprar un terreny on va fer construir una casa amb dos grans safareigs amb diverses piques per rentar, sobretot perquè la seva neta pogués treballar amb comoditat i pogués

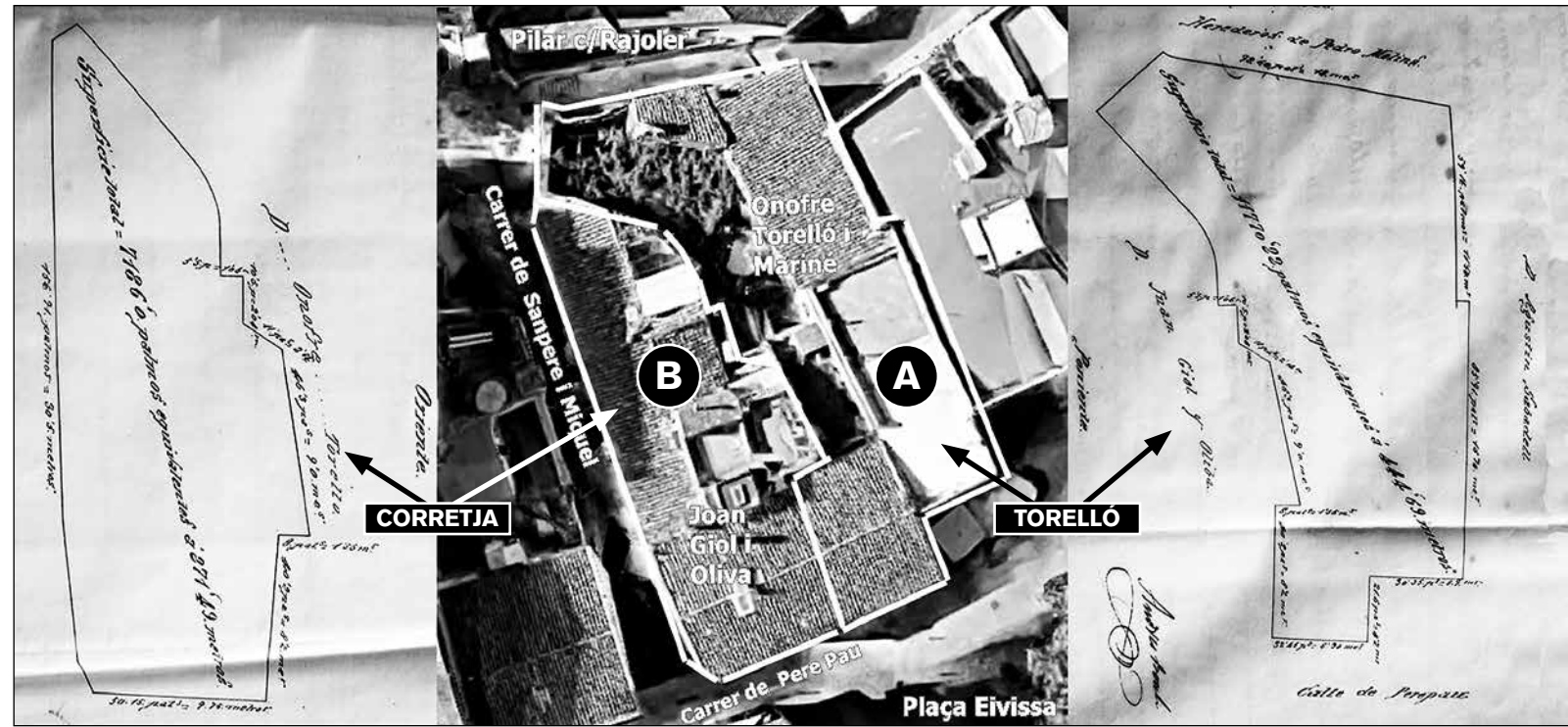

Teballador amb una màquina a la fàbrica de pells de can Castañer

Aquesta torre d'aigua es va construir a la cantonada de la confluència dels carrers de la Plana i baixada de la Plana. En aquell moment no existia la plaça perquè estava ocupada per cases.

En aquests moments no sabem del cert la quantitat d'usuaris que hi ha hagut en aquests gairebé 160 anys. És una qüestió que queda per aprofundir. Avui encara hi ha alguns usuaris que fan servir l'aigua per regar i altres usos domèstics.

Seguidament fem una mica d'història d'alguns dels usuaris a l'entorn de les torres de distribució, perquè amb la història de la mina hi ha també història de les persones. Es veurà que en cada torre fem relats d'allò que hem pogut aconseguir mit-

Imatge aèria actual (Google) de les cases de les famílies Torelló i Corretja. Als costats els plànols de 1873 quan es van vendre per separat AHPB

Bellver i Boronat varen tenir una filla, M. Teresa. La fàbrica rutilava bé i tenia força treballadors. El 1981 es va produir un incendi que malgrat ser important la fàbrica es va tornar a refer per voluntat de Joan Castañer. El 1998 poc abans de morir traspasa el negoci als seus nets, però els problemes de càrrega i descàrrega dels camions en l'espai reduït del carrer i que poc després hi va haver la disposició municipal de traslladar fora de la ciutat les indústries contaminants, van propiciar que la fàbrica Curtits Castañer, SL es traslladés a Igualada, on encara segueix. En el lloc de la fàbrica s'hi van fer pisos on encara resideix part de la família.

■ **Font pública.** Hi havia hagut una font pública a la cantonada del carrer Alt de Mariner amb la que avui és la plaça de les Masies. L'Ajuntament, primer el d'Horta i després el de Barcelona, van

comprar 3 plomes d'aigua per subministrar aigua al públic en aquesta font i la del carrer Horta.

Torre d'aigua del carrer de Rajoler

Després que arriba l'aigua a la primera torre i subministra als usuaris d'aquella zona, l'aigua segueix el seu curs per la canonada que passa pel carrer de Sanpere i Miquel i arriba a la torre del carrer de Rajoler que donava servei principalment a veïns dels carrers de Sanpere i Miquel (abans de Guardiola), de Fulton (tram que després va ser plaça d'Eivissa), de Pere Pau, baixada del Mercat... D'aquest nucli de la població destacarem algunes famílies que són o han estat usuàries de l'aigua de la mina.

■ **Família Torelló.** La casa de Sanpere i Miquel, 10 junt amb la botiga de la lli-

breria (A), per una banda; i les cases de Sanpere i Miquel, 2, 4, 6 i 8 junt amb les botigues de Calçats Ventura (tancada des de l'estiu de 2017) i la d'Il·luminació Corretja (B), per l'altra, provenen d'una antiga finca unificada propietat de la família Sabadell (veure esquema genealògic i imatge de situació) ja des de finals del segle XVIII.

Rafael Sabadell i Permayer⁽⁴⁾, comerciant, va ser l'últim propietari d'aquesta finca i el 1873 Mercedes Ferrando i Riba, la seva vídua, en representació dels seus fills, hereus del seu pare, fa un contracte d'establiment en emfiteusi a Onofre Torelló i Mariné⁽⁵⁾, forner, de la part de la finca (A), i paral·lelament la vídua de Sabadell fa un altre contracte d'establiment de l'altra meitat de la finca (B) a Joan Giol i Oliva. Consta que la finca té dues cases ruïnoses.

Pel que fa a la finca (A) i segons l'es-

criptura, consta que el subministrament de l'aigua (de la mina de can Travi) de la finca inicial quedarà dividida a parts iguals entre les dues finques.

A partir d'aleshores (1873) la part d'Onofre Torelló (segons esquema a part) se suposa que devia fer de nou o refer la casa ruïnosa i va fixar-hi residència amb la família. Alhora, altres parts de la finca van ser espais llogats, incloent la botiga que dona a la plaça Eivissa que amb diferents canvis a través del temps ja fa molts anys que és la llibreria Eivissa. L'evolució de la família en el temps cal seguir-la amb l'esquema a part. La família Torelló va seguir fins a Maria Torelló Molins nascuda el 1896, casada amb Jaume Farrés Castelltort. L'actual generació, Teresa Farrés Torelló, casada amb Joan Esquirol, segueixen a la mateixa casa de quatre generacions enrere en l'entorn que poc ha canviat des de llavors.

■ **Família Corretja.** A la part de l'antiga finca dividida el 1873 i que corresponia a Joan Giol i Oliva, trobem que el 1923 Domingo Corretja i Campestre ⁽⁶⁾, nascut el 1869, va arrendar la botiga del carrer Pere Pau, 2 (abans 4). El 1889 ja havia establert el negoci en una botiga de la Riera Baixa (carrer Tajo) quan ell tan sols tenia 18 anys.

Pere Corretja i Torelló es cuidava de fer reparacions a la mina de can Travi i a la mina de can Cortada

La botiga del carrer Pere Pau era coneguda com cal Llauner, perquè es dedicava a adobar cossis, gibrells, olles i tot estri que fos de llauna. El 1891 es va casar amb Rosa Planas i Torelló. Amb els anys i a mesura que li van anar bé les coses va comprar la seva botiga i la del costat, Calçats Ventura; i més tard les cases del carrer Sanpere i Miquel, 2, 4, 6, 6 bis i 8.

Domingo Corretja i Rosa Planas van tenir sis fills, dels quals en Joan va seguir el negoci quan el seu pare va morir el 1955. El net, Pere Corretja i Torelló va compartir la direcció del negoci amb el seu pare fins que aquest va morir el 1959. Pere Corretja junt amb la seva esposa Concepció March i Raurell i la seva filla Anna van seguir, ara ja oferint servei de lampisteria i reparacions d'aigua i a la botiga amb articles d'il·luminació, cereria i d'altres articles del

ram. Ell es cuidava de fer reparacions a la mina de can Travi i a la mina de can Cortada. Actualment la botiga encara continua de la mà d'Anna Corretja.

■ **Família Mayol.** Al carrer Pere Pau número 6, Pere Solé tenia 0,25 plomes d'aigua de la mina. S'anomenava can Rosa i antigament tenien una botiga de venda de gel i begudes refrescants. Actualment a la casa de Sanpere i Miquel, 3, formant part de la mateixa casa, Joan Mayol Garriga junt amb la seva esposa Maria Corominas Rovira habiten la casa.

La família Mayol Garriga està emparentada per part de mare amb la família Solé. Fent una breu pinzellada de la nissaga Mayol ens remuntem a Gabriel Mayol i Molins ⁽⁷⁾ el fundador el 1854 del que va ser ca l'Adroguer Vell, al car-

rer Major, 17-19. Seria la segona generació, Andreu Mayol i Castellet que el 1910 va comprar la finca de la botiga on després hi hauria la pastisseria. La tercera generació, Joan Mayol i Ginesta, continuaria amb la venda d'olis i sabons, però el 1955 es va convertir en pastisseria i xarcuteria. Gabriel Mayol i Cerdà, de la quarta generació, va ser el que va afegir el seu bon fer com a neuler i el bon prestigi de la pastisseria. El 1949 es casa amb Maria Garriga Solé, filla gran de can Rosa del carrer Pere Pau. Els seus fills Joan i Glòria Mayol Garriga són els van seguir amb la tradició pastissera fins fa aproximadament un parell d'anys, en què la botiga va tancar portes.

■ **Família Puigbó.** La família Puigbó ha estat, junt amb la família Oliver, la

Capçalera d'una factura d' Hojalateria de Domingo Corretja de 1899

AMCB

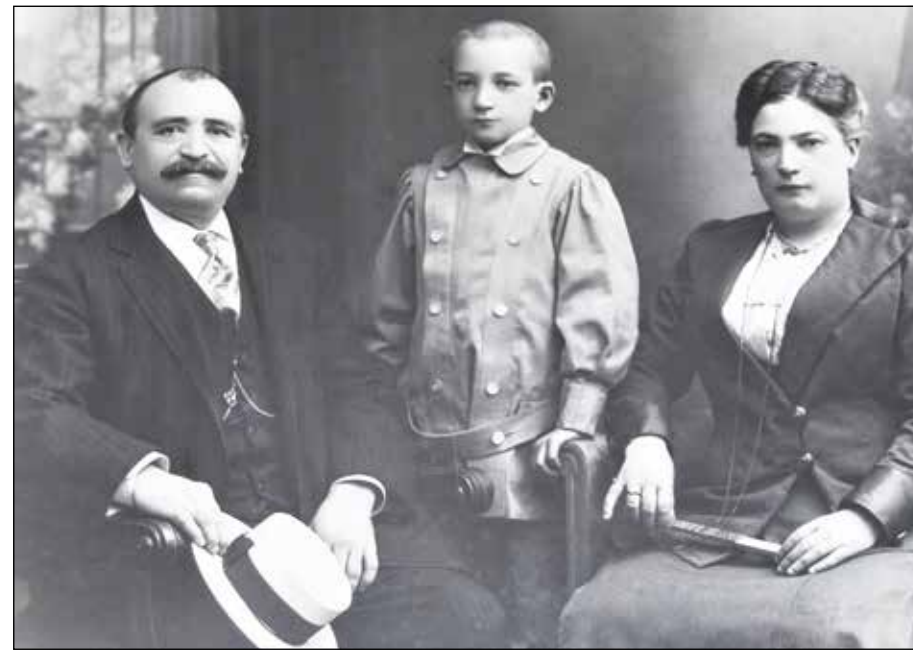
Família Solé a principi del segle XX. Més tard emparentaria amb la família Mayol

FOTO: FAMILIA MAYOL

Font situada al peu de la torre d'aigua del carrer d'Horta

AMDHG

Joan Puigbó Obradors i la seva esposa Elvira Duran (cal Trist) amb el seu fill, Joan Puigbó Duran. Avis i pare de Joan Puigbó Puigferrat. Tres generacions que s'han cuidat del bon funcionament de la mina de can Travi

FOTO: FAMILIA PUIGBÓ

que més s'ha cuidat del manteniment de la mina. Joan Puigbó Obradors (1867-1935) era forner i natural d'Avinyó, prop d'Artés. Quan va arribar a Barcelona va regentar el forn de pa del carrer de Llibreteria (que encara existeix) i allà va fer el patrimoni. Es va casar amb Elvira Duran, que també tenien un forn, cal Trist al carrer Sanpere i Miquel, a Horta. Malgrat que inicialment van estar vivint al carrer Llibreteria més tard es van instal·lar a Horta. Després de viure uns anys al carrer Sanpere i Miquel, van anar a la casa que llavors era carrer Fulton, on avui hi ha el garatge Puigbó. Els anys 1923 i 1936 van edificar les cases de pisos on hi havia hagut els horts.

El fill, Joan Puigbó Duran (1903-2000) ja no va ser forner i va tirar endavant al capdavant del garatge on hi havia hagut

El pilar del carrer Horta és rectangular amb una estructura cilíndrica que correspon a una escala de cargol d'obra

la casa primitiva. Es va casar amb Rosalia Puigferrat Vilalta, que era originària de Santa Eulàlia de Puig-oriol, a la comarca d'Osona. El net, amb qui parlem, Joan Puigbó Puigferrat, nascut el 1934, va néixer en aquesta població, però de molt petit es van traslladar a Barcelona. La seva esposa, Dolors Rivatallada és neboda de Joaquim Simó que havien estat masovers de can Travi.

Joan Puigbó recorda que quan era petit anava amb el seu avi, el seu pare i el senyor Oliver a revisar la mina entrant per la boca

del carrer de Jerez. Mesuraven el cabal, si hi havia sediments, si hi havia fuites d'aigua, si calia netejar, etc. Sempre han estat molt pendents del bon manteniment de la mina i de la seva administració. El manteniment de les torres de distribució també era primordial perquè arribés bé l'aigua als usuaris. Aquesta aigua conté molta calç i amb el temps es va adherint a les canonades i llocs per on passa i per això s'ha de netejar.

Torre d'aigua del carrer Horta

Des del carrer Rajoler l'aigua segueix el seu curs per anar a parar al tercer pilar de distribució al carrer Horta.

La forma de construcció d'aquesta torre és molt més elaborada que les altres dues construïdes al que era el municipi d'Horta (recordem que l'última torre al carrer de Pitàgores en aquell moment era municipi de Sant Andreu de Palomar). Totes tres són construccions de maons. L'estructura dels pilars de la Plana i Rajoler són idèntiques. Una torre quadrada d'aproximadament 9 metres d'alçada amb el plomer receptor i distribuïdor de l'aigua instal·lat a la part alta. El plomer que distribueix l'aigua ocupa la meitat de l'espai i la resta una petita plataforma que permet a una persona fer el manteniment. La pujada és fa per una escala d'esglaons de ferro clavats als maons a una de les parets. A la paret contrària uns maons que sobresurten permeten molt dificultosament accedir al recorregut dels tubs de conducció de l'aigua. Tres petites finestres i la porta d'accés són els elements que trenquen la uniformitat dels maons.

El pilar del carrer Horta té formes més atractives. L'estructura exterior és rectangular amb una cota semicircular que correspon a la forma cilíndrica d'una escala de cargol d'obra i parets de maons. Consta de 57 esglaons per accedir a una plataforma des d'on manipular el plomer distribuïdor. Tot plegat la superfície de la plataforma és més gran que la dels altres pilars gràcies a l'espai final de l'escala de cargol. La part buida de la torre és per a les conduccions que transporten l'aigua de la mina i els tubs que la condueixen des del plomer als domicilis dels veïns. Per facilitar la manipulació dels tubs al llarg de la torre hi ha a la paret uns maons en forma d'una arriscada escala iguals als de les altres torres. La ventilació és a través de cinc finestretes. Annex a la torre hi ha la font pública que va ser el motiu de la compra d'aigua per part de l'Ajuntament el 1860 i que subministrava aigua de la mina. Avui dia és aigua de la xarxa.

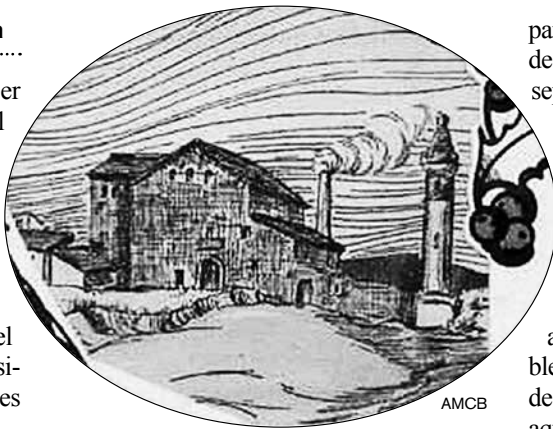
Aquesta torre de distribució subministra aigua a uns quants veïns dels carrers del Vent, de Fulton, d'Horta, de la Galla (carrer i passatge).

LA MINA D'AIGUA DE CAN TRAVI

Torre d'aigua del carrer de Cartellà

Baixant tot el carrer Horta i seguint per la riera, la canonada d'aigua arribava al quart pilar per subministrar principalment la fàbrica de midó de la família Oliver. També hi havia diversos usuaris dels carrers de Pitàgores, Cartellà, Espiell, passatge de les Palmeres...

■ **Jacint Oliver Lasaleta**, industrial del midó, el 1833 va construir una fàbrica situada més o menys on ara hi ha les cases

AMCB

AMDHG

Torre del carrer Cartellà (1951). A sobre felicitació nadalenca de la fàbrica de Jacint Oliver

de pisos entre els carrers Pitàgores, Pintor Mir i Santiago Rusiñol. En aquell temps en ple camp al costat de la riera d'Horta i a la vora de la gran masia de can Sabastida.

El pilar havia de tenir una porta amb dos cadenats diferents amb claus, una en poder dels venedors i l'altre del comprador per controlar millor quan s'hi accedeix. Les despeses de conservació de la mina van pertànyer a càrrec dels venedors i els seus successors i les reparacions del pilar van a càrrec del comprador en proporció al nombre de plomes d'aigua adquirides. La finca tenia la fàbrica, la casa i els horts i camps d'exploració familiar. Van engrandir-la amb la compra de terrenys al baró d'Albí, de can Sabastida, que eren els veïns.

A Jacint Oliver el va seguir el seu fill Jacint Oliver Bernades que es va casar amb Rosa Jané i Bonastre, que mort el seu marit va continuar el negoci com a Vda. de J. Oliver. El 1912 mor Rosa Jané i continua l'empresa Joan Oliver i Jané. El seu fill, Joan Oliver i Vidal, besnet del fundador, va ser l'últim de la família que va treballar en la indústria del midó.

Segons explicació d'ell mateix ⁽⁹⁾ el procés de la fabricació del midó era així: a

partir del blat que es passava per un molí de pedra i a base d'aigua, el midó s'anava separant del cereal i la resta que quedava s'assecava a les eres i es feia servir de pinso pels conills o per adob. Per això calia molta quantitat d'aigua. Després també es va fer servir la mandioca o manioc que venia dels països tropicals, la Guinea equatorial. El midó es feia servir per aprest pels teixits i catifes, per a pintures, per planxar; per a ús comestible: pels pastissos, recobriment de pastilles de medicament... Era un producte que en aquells temps tenia molta demanda; a Barcelona hi havia 7 o 8 fàbriques de midó.

El 1979 la indústria ja havia fet una gran transformació i els processos eren diferents. Van decidir plegar després de gairebé 150 anys. Es va parcel·lar el terreny de la finca i s'hi van construir pisos. Tot i que l'aigua encara arriba fins aquest pilar actualment se'n va directament al clavegueram.

Les torres d'aigua a l'actualitat

El 2003 Joan Oliver, com a president i Joan Puigbò, com a vicepresident de l'Agrupació de Propietaris de la mina de can Travi van signar un protocol amb l'Ajuntament de Barcelona, Institut del Paisatge Urbà, per procedir a la rehabilitació i dignificació de les quatre torres d'aigua de la mina. En aquell moment es va rehabilitar l'exterior de les torres.

El 2014 en una campanya de l'Ajuntament de Barcelona, Petit Paisatge de Barcelona, es van retolar una sèrie d'elements patrimonials singulars de Barcelona per a informació de la ciutadania. En el cas dels pilars d'aigua de la mina de can Travi hi ha una placa rodona al peu de cada un d'ells, tot i que hi ha una errada sobre el seu ús, perquè no és d'emmagatzematge sinó de distribució, ja que l'aigua no s'emmagatzema en cap moment. Per altra banda, pensem que caldria evitar posar-hi senyals de trànsit, cables diversos, fanals, plaques de carrer... per respectar una mica i evitar el deteriorament d'aquests valuosos elements patrimonials de l'aigua.

Notes

- 1) *Cròniques d'Horta*, 2007, Mingo Borràs
- 2) Pàg. 229, *El que ha estat i és Horta*, Desideri Diez
- 3) *Cròniques d'Horta*
- 4) Cal recordar que el nom de carrer Pere Pau, està dedicat al seu oncle, Pere Pau Sabadell i Banús i propietari d'aquella finca a primers del segle XIX.
- 5) Escripura del notari Luís Gonzaga Pallós, 24 gener 1873
- 6) La informació de Domingo Corretja és de Mingo Borràs, *Gent popular d'Horta*, 2003
- 7) *Gent popular d'Horta*
- 8) Escripura del notari Salvador Clos i Gualba (AHP) 1254/49
- 9) Entrevista a *Font d'en Fargues, gènesi i transformació d'un barri en 100 anys*, 2006

El 2003 es va signar un protocol amb l'Ajuntament que va servir per rehabilitar l'exterior de les torres d'aigua

JUANJO FERNÁNDEZ

Joan Puigbò, president de l'Agrupació de Propietaris, i Carlota Giménez, de la redacció d'EL POU, a l'entrada de la mina d'aigua al carrer de Jerez